

Tijdschrift
Toelating — Gesloten Verpakking
9000 Gent — 3/430

België - Belgique
P.B.
9000 Gent 1
3/8886

W

Wonder en is gheen Wonder
tijdschrift voor wetenschap en rede

COLUMN

**Vrouwen praten meer dan mannen
(en andere taalmythes)**

MEDISCH

**Alternatieve oogheelkunde:
de Batesmethode**

INTERVIEW

David Zilberman

HOOFDARTIKEL

Dokter Satan en zijn horoscoop

De affaire Petiot en het Barnum-effect

W

Wonder en is gheen Wonder
tijdschrift voor wetenschap en rede

De titel van dit tijdschrift *Wonder en is gheen Wonder* heeft betrekking op de toelichting van Simon Stevin (Brugs wiskundige, natuurkundige en bouwkundige, 1548-1620) onder zijn klootkransbewijs: ook wat er vreemd uitziet kan een natuurlijke verklaring hebben.

Wonder en is Gheen Wonder is een uitgave van SKEPP vzw en verschijnt per kwartaal voor de leden van de organisatie.

skepp

www.skepp.be

COLOFON

KERNREDACTIE: Cliff Beeckman, Johan Braeckman, Tim Trachet, Pieter Vannuffel, Wietse Wiels
REDACTIECOMITÉ: Wim Betz, Stefaan Blancke, Luc Bonneux, Maarten Boudry, Maxime Darge, Geerd Machiels, Ronny Martens, Marc Meuleman, Pieter Peyskens, Griet Vandermassen, Frank Verhoft
EINDREDACTIE: Marc Roelands, Marc Van de Walle, Jonas Vandroemme
HOOFDREDACTIE: Bart Coenen - bart.coenen@skepp.be
GRAFISCHE VORMGEVING: Els Van Hemelryck, www.typolatta.be
DISTRIBUTIE: Paul De Belder
REACTIES & ARTIKELS: bart.coenen@skepp.be
CONTACT BOEKBESPREKINGEN: Johan Braeckman - recensies@skepp.be
VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: Johan Braeckman
DRUK: Graphius, Gent
OPLAGE: 900 ex.
ILLUSTRATIE: Stefaan Vermeulen

FOTOVERANTWOORDING: CC BY 2.0 op Flickr: nwbtcx (p. 5), Ben Toubib (schets p. 7), Jose Chavarry (p. 8), Mik Salac (p. 11), Bertrand Petitjean (p. 12), The LEAF Project (p. 14), Barney Moss (p. 19), Scott Beale (p. 23 links), Die Grünen Kärnten (p. 26), John Serrao (p. 27), Ann Wuyts (p. 33), Ruslan Kapral (p. 34)

BESTUUR SKEPP: Paul De Belder, voorzitter - Tim Trachet, erevoorzitter en algemeen secretaris - John Vos, penningmeester - Herman Boel - Johan Braeckman - Dirk Devroey - Marleen Finoulst - Laurent Goovaerts - Johan Torfs, ondervoorzitter - Fred Waumans
EREVOORZITTER: Wim Betz, Etienne Vermeersch, Jean-Paul Van Bendegem, Tim Trachet.
ERELEDEN: Prof. dr. Henri Broch - Prof. dr. Cornelis de Jager - Prof. dr. Paul Kurtz (+) - Jean Meeus - Armand Pien (+) - Dr. Jan Willem Nienhuys - Prof. dr. Roger Van Geen (+) - Prof. em. dr. Etienne Vermeersch - Prof. em. dr. Jacques Van Rillaer - Prof. dr. Edzard Ernst - Marie Prins - Prof. Michael Heap

BESTELLING TIJDSCHRIFT: info@skepp.be
ABONNEMENT + LIDMAATSCHAP: 25,00 euro
BUITENLAND: + 5,00 euro
KOSTENDRAGER SKEPP: BE06 0012 1684 7822 (BNP Paribas Fortis)
BUITENLANDSE TRANSACTIES: IBAN BE06 0012 1684 7822 - Swift/BIC Code: GEBABEBB (BNP Paribas Fortis)

EDITO

Een Wonder komt niet zomaar tot stand

Sceptisch (bn):

aarzelend, gereserveerd, onderzoekend, ongelovig, terughoudend, twijfelend.

Heb je de website synoniemen.net al eens geprobeerd? Deze handige databank heeft met haar grafische weergavefunctie een leuk speeltje in huis. Zoals smalle blaadjes vastzitten aan de bodem van een bloem, hangen de woorden 'aarzelend', 'onderzoekend', 'gereserveerd', 'terughoudend', 'twijfelend' en 'ongelovig' er aan de term 'sceptisch'. Een verrassend palet.

De skepsis die wij koesteren bevindt zich hier in mooi en smaakvol gezelschap.

Beeldende kunsten bekoren. Soms op onverwachte manieren, zoals je kunt lezen vanaf p. 30 in deze Wonder. Maar ook woorden kunnen door hun klank of verschijning een snaar raken. Voor mij schuilt er schoonheid in synoniemen.net omdat het woorden en betekenissen toont als bewegende deeltjes binnen een levend biotoop. Zoals er verwantschap is tussen biologische soorten, laat het zien welke woorden familie van elkaar zijn.

Ik ben geen taalkundige en misschien schudt germanist Frank Verhoft wel het hoofd bij deze melige metaforen over taal. Frank Verhoft schrijft vanaf dit nummer in Wonder een boekencolumn. Hij trapt af met een boek over taalmythes en pseudo-linguïstiek. Vooraleer ik me knullig vastrijd in een moeras van pseudotaalkunde, vertel ik dus liever waarom ik zo benieuwd was naar de synoniemen van 'sceptisch'.

Als nieuwe hoofdredacteur is deadlines halen nu dé manier waarop ik iets voor Wonder kan betekenen. Dat is belangrijk. Het getuigt van respect voor iedereen die aan het tijdschrift meewerkt, van redacteur tot vormgever en van drukker tot lezer. Maar gauw wil ik dit tijdschrift ook inhoudelijk goed kunnen 'aanvoelen'. Wat is het DNA van dit blad? Wat maakt Wonder tot Wonder, hét sceptisch tijdschrift van Vlaanderen?

Wonder (en is gheen wonder) is gelukkig niet nieuw voor me, maar ik kende het blad alleen als lezer, als – gretig – consument van de inhoud. We verloren elkaar een tijd uit het oog, SKEPP en ik, maar gedeelde interesses en verwante activiteiten brachten ons weer bij elkaar.

Een Wonder komt niet zomaar tot stand. Het is het werk van veel vrijwilligers zoals de scherpe pennen die ook aan dit nummer weer interessante bijdragen leverden. Neem het hoofdartikel over Dr. Marcel Petiot: zeventig jaar geleden viel het hoofd van deze dokter onder de guillotine. Gelukkig houdt SKEPP-erevoorzitter en wandelende bibliotheek Tim Trachet collectieve herinneringen als deze levend. Wat een luguber en tegelijk fascinerend verhaal!

Dokter Petiot en dokter Bates (p. 17) roepen associaties op met Dr. Jekyll en Mr. Hyde uit het verhaal van de Schotse schrijver Robert Louis Stevenson. De artikels beschrijven de duistere, maar ook de lichte kanten van deze mensen. Levens met een bijzondere schaduwzijde.

Dubbel is ook het verhaal van de kunstvervalsers en -experten uit Johan Braeckmans recensie van een boek over kunstvervalsing. Hun expertise wapent kunstkenner tegen misleiding en maakt hun er tegelijk net kwetsbaar voor.

In het verhaal van Maria Duval lijkt er dan weer weinig ruimte voor twijfel. Het is een successtory voor journalist Jan Vanlangendock die er zoveel jaar na zijn Zesde Vijs televisienetwerk CNN over mocht adviseren. Goed dat deze zaak verder uitgespit wordt door een wereldmedium.

Bart Coenen

Stuur je reacties op deze Wonder naar bart.coenen@skepp.be.

INHOUD

lente 2016

HOOFDARTIKEL

Dokter Satan en zijn horoscoop 5
De affaire Petiot en het Barnum-effect
Tim Trachet

COLUMN

Vrouwen praten meer dan mannen (en andere taalmythes) 15
Een herontdekking van Language Myths (1998)
Frank Verhoft

MEDISCH

Alternatieve oogheelkunde: de Batesmethode 17
"More than meets the eye" of bijziend en bijgelovig?
Wietse Wiels

INTERVIEW

David Zilberman 25
'Het spook van Lysenko waart weer door Europa'

RECENSIE

Hoe misleid je een kunstexpert? 31
Noah Charney: Kunstvervalsing. Misleiding en masterminds van meestersvervalsers
Johan Braeckman

ACTUEEL

Maria Duval (het vervolg) 34
Jan Vanlangendonck

5
Dokter Satan en zijn horoscoop

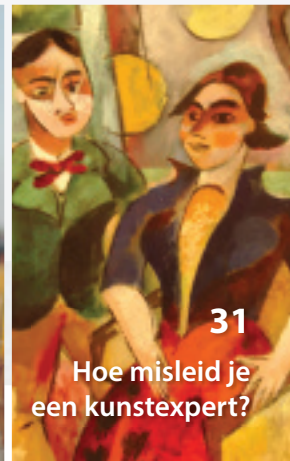
15
Vrouwen praten meer dan mannen (en andere taalmythes)

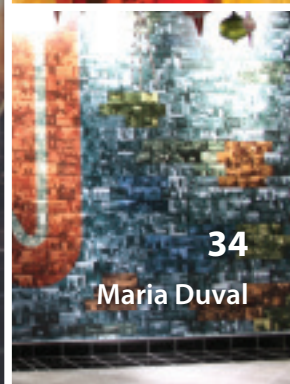
17
Alternatieve oogheelkunde: de Batesmethode

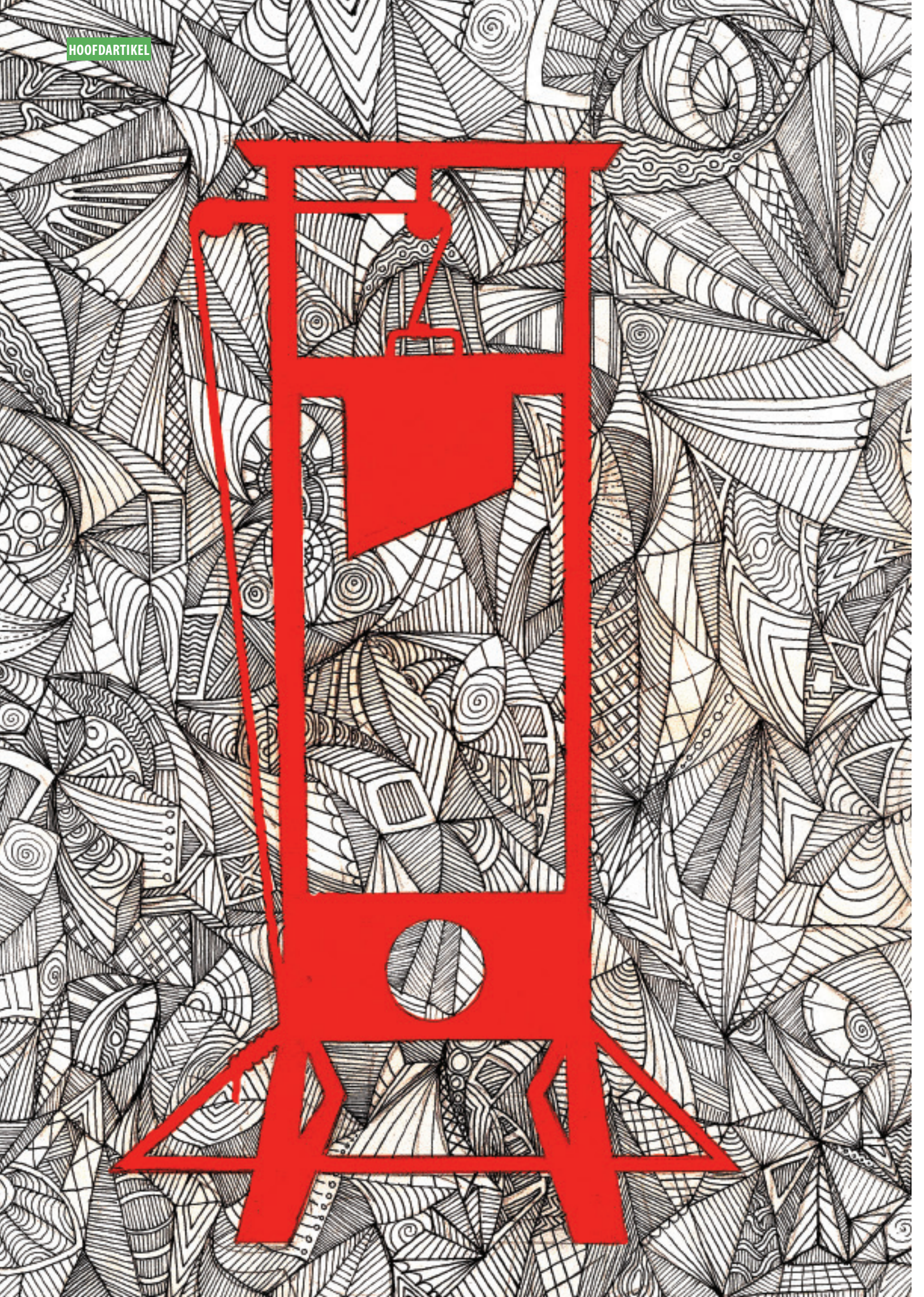
25
David Zilberman

31
Hoe misleid je een kunstexpert?

34
Maria Duval

Dokter Satan en zijn horoscoop:

De affaire Petiot en het Barnum-effect

▶ Tim Trachet

Zeventig jaar geleden viel het hoofd van Marcel Petiot onder de guillotine. Deze Franse arts had niet voor niets de bijnaam dokter Satan gekregen. Hoe dan ook had hij bizarre, charlataneske ideeën. Toch zou hij ongewild postuum de skeptische zaak een dienst bewijzen... met zijn horoscoop.

Seriemoordenaar en charlatan

Marcel Petiot werd in 1897 geboren in de Bourgondische stad Auxerre (departement Yonne) als zoon van een postbambte. Verhalen dat hij als kind dieren mishandelde, dateren van veel later en zijn dus onbetrouwbaar. Op school gaf hij blijk van een hoge intelligentie maar ook van een bizar karakter. Hij werd meermalen van school gestuurd. Op zijn zeventiende werd hij opgepakt nadat hij enkele postbussen in Auxerre had leeggeroofd. Vanwege de onduidelijke motieven die hij gaf – hij zei het boeiend te vinden de post van anderen te lezen – werd hij psychiatrisch onderzocht. Omdat men oordeelde dat hij “abnormaal” was, kwam hij er zonder straf vanaf.

Petiot begon voorbereidende studies geneeskunde, maar intussen woedde de Eerste Wereldoorlog en begin 1916 meldde hij zich voortijdig bij het leger. Soldaat Petiot nam deel aan bloedige gevechten aan het front tot hij in 1917 aan zijn voet gewond werd. Hij bracht enkele maanden in veldhospitaal door voordat hij om onduidelijke redenen in de militaire gevangenis belandde. Daar-

na werd hij opgenomen in een psychiatrisch centrum van het leger. De psychiaters stelden een hele reeks stoornissen vast. Daardoor keerde hij nooit naar het front terug. Hij bleef tot na de oorlog in behandeling en werd uiteindelijk zelfs oorlogsinvalides verklaard.

Intussen kon hij verder geneeskunde studeren. Als oudstrijder kreeg hij daarbij faciliteiten, zoals een verkorte opleiding. Na briljante studies behaalde hij al in 1921 in Parijs een doctoraat in de geneeskunde.

Dr. Petiot vestigde zich als huisarts in Villeneuve-sur-Yonne, een stadje in zijn geboortestreek. Hij begon zijn job met een grote toewijding. Dag en nacht was hij beschikbaar, arme mensen moesten hem weinig of niets betalen. Hij werd dan ook snel populair. In 1926 werd hij tot burgemeester met een links etiket verkozen.

Een jaar later huwde hij de dochter van een rijke slager. Bij haar zou hij een zoon hebben. Petiot lijkt een toegewijde echtgenoot en vader te zijn geweest. Toch was zijn reputatie niet vlekkeloos. Hij was onder de bevolking al min of meer bekend als een sympathieke kleptomane doordat hij van een paar banale diefstallen werd beschuldigd. Steeds slaagde hij erin aan een definitieve veroordeling te ontkomen. Toen bleek dat hij met de gemeentelijke belastingen geknoeid had, werd hij in 1930 als burgemeester afgezet. Toch bleef Petiot populair en werd hij het jaar daarop nog tot lid van de departementsraad van de

Yonne verkozen. Kort daarop werd hij veroordeeld omdat hij illegaal elektrische stroom naar zijn woning had afgetapt. Daardoor verloor hij ook zijn politieke mandaten.

Er circuleerden nog meer geruchten over hem. Voor zijn huwelijk zou hij een verhouding hebben gehad met zijn jonge dienstbode, die bij hem inwoonde, maar die op een dag verdween. Volgens Petiot was ze na een ruzie vertrokken, hoewel ze haar persoonlijke spullen had achtergelaten. Men heeft hoe dan ook nooit meer van haar gehoord. En in 1930 had in Villeneuve een onopgehelderde roofmoord plaatsgevonden. Petiot was in de omgeving gezien. Een getuige die meer zou hebben geweten, overleed kort nadat hij door Petiot was behandeld...

Kwakzalverij?

De dokter hield het in Villeneuve voor bekeken en verhuisde in 1933 naar Parijs, waar hij in de chique buurt van de Opera een bloeiende artspraktijk overnam.

Om zijn nieuwe omgeving van zijn komst te informeren liet hij duizenden folders verspreiden zoals me ze nu nog in onze brievenbussen vindt: ze hebben veel weg van reclame voor tovenaarswaarzeggers.

Dokter Petiot, die zich in de folders enkele functies toeëigende die hij niet had, meldde dat zijn kabinet zeer modern uitgerust was, “met X-, UV, en IR-stralen.

“Door zijn “persoonlijke methodes” kon hij de effecten van geneesmiddelen vertienvoudigen, met goede resultaten, “zelfs in de meest wanhopige gevallen”.

Oppervlakkige en diepe radiotherapie, radioactieve substanties, galvanisering en faradisering, ionisering, cryotherapie, diathermie alle frequenties, korte golven en groot vermogen, elektrische scalpel, chirurgisch gereedschap, ozontherapie, aërotherapie enz. “ In die folders meldde Petiot dat hij vrouwen volledig pijnloos kon laten bevallen, dat hij met een “bekend fysioloog” een methode had ontwikkeld om elke tumor te genezen, zelfs “diepe kankers”. Door zijn “persoonlijke methodes” kon hij de effecten van geneesmiddelen vertienvoudigen, met goede resultaten, “zelfs in de meest wanhopige gevallen”. Naast succesvolle behandeling van o.m. tuberculose, syfilis en hartziekten, prees hij zijn aanpak van verslavingen, en nog veel meer.

Enkele van zijn confraters waren gechoqueerd door zijn praktijken die ze kwakzalverij noemden. In die tijd kende Frankrijk echter geen orgaan om over de medische deontologie te waken.

Petiot kreeg snel een stroom patiënten over de vloer, die blijkbaar tevreden waren, ook al kregen ze wellicht niet alle remedies die hij beloofd had. Misschien kende hij meer van de medische wetenschap dan wat hij in zijn weinige studentenjaren opgestoken had. Hij las immers bijzonder veel (hij kon heel snel lezen). En als een verstandige huisarts verwees hij ernstige gevallen door naar een specialist.

Hij wist indruk te maken op zijn patiënten. Nog voor de patiënt iets gezegd had, kreeg die al te horen wat hem scheelde. Sommigen dachten dat hij hun gedachten kon lezen. Er is zelfs gesuggereerd dat hij zijn patiënten afluisterde via een microfoon in zijn wachtkamer... Tijdens de consultatie kreeg de patiënt een woordenstroom over zich heen van een dokter die door de spreekkamer ijsberend af en toe een vraag stelde die nauwelijks verband leek te hebben met de ziekte. Op een of andere manier boekte hij daarmee

succes. Wat wellicht ook hielp waren zijn donkere ogen, waar een dwingende, overtuigende blik van uitging.

Hoewel hij door zijn goed lopende artsenpraktijk een meer dan welstellend man was geworden, bleven zijn oude demonen hem volgen.

Bizarre uitvinding

In 1936 werd hij in een boekhandel betrappt op diefstal. Toen de politie hem hierover ondervroeg, stelde hij zich voor als een geleerd genie dat puur uit verstrooidheid het boek had meegenomen. Zijn gedachten waren volledig gefixeerd op een nieuwe uitvinding: een centrifugepomp die mensen van verstopping kon genezen door de fecaliën in de darm te verdunnen en op te zuigen. Hij zou ook werken aan een perpetuum mobile dat eeuwig energie kon leveren. Tegelijk gaf hij zijn psychische stoornissen en zijn invaliditeit als excuus. Zijn ondervragers vroegen zich af of hij echt gek was, dan wel of hij hen voor de gek hield...

Het gevolg was dat Petiot gedwongen in een instelling werd opgenomen. De psychiaters waren het er niet over eens: voor de ene was hij een ernstig pathologisch geval, voor de andere een immoreel individu, dat psychische klachten veinsde om aan vervolging te ontsnappen.

Uiteindelijk kwam hij na acht maanden vrij, “verbeterd, maar niet genezen”, en zonder vervolging.

De Parijse politie toonde al eerder belangstelling voor Petiot. Hij had van het behandelen van drugsverslaafden een specialiteit gemaakt, wat hem een aanzienlijke klandizie bezorgde. Tijdens de behandeling kregen de patiënten drugs

op medisch voorschrift. De drugspolitie was op haar hoede voor misbruiken, ondervroeg Petiot hierover meermalen en hield hem jarenlang in het oog.

In de eerste maanden van 1942 werd hij tweemaal betrappt op het voorschrijven van morfine aan een niet-verslaafd persoon, met de duidelijke bedoeling het spul door te geven. Toen de zaken voor de rechtbank kwamen... bleken de twee betrokkenen spoorloos verdwenen. Petiot kwam er met een boete vanaf.

Vluchtlijn naar Argentinië

Parijs leefde sinds 1940 onder de Duitse bezetting. Petiot had het drukker dan ooit. In 1941 had hij een oud herenhuis gekocht in de Rue Lesueur nr. 21, in de omgeving van de Arc de Triomphe. Hij liet er enkele werken uitvoeren, maar bleef uiterst discreet over dat leegstaand gebouw.

Rond die tijd liet zijn overbuurman, een joodse bonthandelaar, hem weten dat hij zich grote zorgen maakte over zijn toekomst als jood onder de nazibezetting. Petiot vertelde hem dat hij hem naar Zuid-Amerika kon laten vluchten tegen betaling, die erg hoog opliep. Begin 1942 verliet de bonthandelaar met twee koffers vol geld en juwelen zijn huis, vergezeld van Petiot. Zijn niet-joodse vrouw, die thuis bleef, zou hem nooit terugzien, hoewel Petiot haar meermaals kwam vertellen dat haar man in veiligheid was.

Medio 1942 begon Petiot de zaken groter aan te pakken. Hij nam enkele lieden met veel sociale contacten in dienst om discreet te ronselen voor een ontsnapingslijn die vluchtelingen naar Argentinië kon brengen. De gegadigden moesten forse bedragen betalen – er was wel een “groepstarief” - aan “dokter Eugène”,

de leider van de lijn. Ze mochten maar twee koffers meebrengen, maar kregen de raad veel geld, goud of juwelen mee te nemen. Argentinië was immers een duur land! Ze mochten vooral niets bij zich hebben dat op hun ware identiteit wees. Merktekens in kledij en zakdoeken moesten worden verwijderd.

De vluchtelingen – nooit meer dan twee tegelijk – spraken met dr. Eugène af bij een metrostation, vanwaar hij hen zo discreet mogelijk naar de rue Lesueur nr. 21 bracht. Daar kwamen ze nooit meer buiten.

Niet alleen joden vroegen de hulp van de ontsnapingslijn. Enkele zware jongens van de Parijse onderwereld wilden graag zichzelf en hun vele geld – de opbrengsten van prostitutie en gewapende overvallen – in veiligheid brengen. Een voor een – elk vergezeld van een vriendinnetje van lichte zeden – meldden ze zich bij dr. Eugène. Hoewel ze gewapend waren, verdwenen ook zij spoorloos.

De vrienden en verwanten die achterbleven maakten zich vaak erg ongerust, maar durfden om evidente redenen de

“De vluchtelingen – nooit meer dan twee tegelijk – spraken met dr. Eugène af bij een metrostation, vanwaar hij hen zo discreet mogelijk naar de rue Lesueur nr. 21 bracht. Daar kwamen ze nooit meer buiten.

verdwijningen meestal niet bij de politie te melden. In een tijd van razzia's en willekeurige arrestaties leek daar ook weinig aan te doen.

Gevangene van de Gestapo

Ook de Duitse politiediensten kregen lucht van de geheimzinnige dr. Eugène en besloten een “mol” in de ontsnapingslijn te sturen. Een gearresteerde joodse weerstander werd door de Gestapo vrijgelaten, maar moest beloven als informant op te treden. In mei 1943 kon hij zich inderdaad voor de vluchtroute melden, maar de Gestapo-agenten verloren hem daarna uit het zicht en vernamen niets meer van hem.

De Gestapo sloeg daarop toe en arresteerde een ronselaar die meteen de naam van Petiot doorgaf. De dokter werd opgepakt en hardhandig verhoord. Hij beweerde dat hij alleen maar een tussenpersoon was die de vluchtelingen begeleidde naar een passeur op een vaste plaats in Parijs. Meer wist hij er niet van, beweerde hij. Maandenlang werd hij ondervraagd en gefolterd, maar hij hield zich aan deze verklaring. De weerstanders met wie Petiot de cel deelde, bewonderden zijn doortastendheid. De Gestapo hield huiszoekingen in zijn woning en dokterskabinet, maar niet in het leegstaande pand in de Rue Lesueur.

Begin 1944 lieten de Duitsers Petiot vrij. Waarom ze hem lieten gaan, is niet duidelijk. Hij betaalde wel een borgsom. Kort daarop liet hij 400 kg ongebluste

kalk leveren in de rue Lesueur, zagezegd om de muren te witten en de wandluisen de doden.

Pure horror

Op 11 maart 1944 werd de dokter thuis opgebeld. Een Parijse politieagent meldde hem dat de burens van zijn eigendom in de Rue Lesueur klaagden over de dikke, zwarte rook die uit de schoorstenen kwam en een walgelijke stank verspreidde. Toen Petiot ter plaatse arriveerde, merkte hij dat de brandweer het gebouw was binnengedrongen. Hij nam een kijkje en verdween zonder dat hij zijn ware identiteit opgegeven had.

Wat de brandweer er aantrof, was pure horror. De brandende stookplaats in de kelder was gevuld met menselijke resten. Ledematen staken uit de kachel. Ook elders in de kelders lagen lichaamsdelen, verrot en aangetast door ongebluste kalk.

Toen de gerechtelijke politie de ochtend daarop bij Petiot aanbelde, bleek hij onvindbaar. Zijn vrouw, zijn broer en een vriend werden een tijd opgepakt, maar zeiden niets te weten.

Al snel kon een band worden gelegd tussen Petiot en een groot aantal verdwijningen. Toen de pers details gaf van de gruwelijke ontdekking, kwamen er meldingen binnen. Uit onderzoek van de gevonden lichaamsdelen bleek dat ze afkomstig waren van een groot aantal personen en dat de lichamen vrij

vakkundig in stukken waren gesneden. Door de staat waarin ze verkeerden was het echter onmogelijk ze te identificeren en evenmin kon de doodsoorzaak of het tijdstip van de dood worden bepaald.

Intussen waren op een zolder bij kennissen van Petiot liefst 53 koffers gevonden, met daarin meer dan 600 kg aan kleren en linnen, maar geen geld of andere kostbaarheden. Na systematisch onderzoek – er werd zelfs een tentoonstelling gehouden van de inhoud van de koffers – werden enkele kledingstukken formeel herkend als afkomstig van vermiste personen. Het was duidelijk dat de vele vluchtelingen in het huis aan hun einde waren gekomen. De dader was echter spoorloos.

Petiot leefde een tijdlang ondergedoken bij een trouwe patiënt van hem. Daar liet hij zijn baard groeien. Toen de nadering van de Geallieerde legers duidelijk werd, sloot hij zich aan bij het

verzet en nam hij deel aan de acties die in augustus 1944 tot de bevrijding van Parijs leidden. Onder de verzetsnaam “Valéri” (plus de aangenomen identiteit van een arts die in krijgsgevangenschap was), bracht hij het tot officier op de veiligheidsdienst van de triomferende “binnenlandse strijdkrachten”.

Zo bleef hij ongestoord in Parijs terwijl iedereen zocht naar “dr. Satan” (een naam die de pers hem gegeven had). Petiot maakte echter een fout toen in september het verzetsblad *Résistance* een artikel publiceerde waarin de dokter als een collaborateur van de nazi’s werd afgeschilderd. Hij had toen het lef om onder zijn ware naam een recht van antwoord naar het blad te sturen. Daarin schreef hij dat hij altijd tot het verzet had behoord en daar nu zelfs een “veel actievere rol” in speelde. Omdat *Résistance* alleen in de streek van Parijs werd verspreid, wist de politie waar ze moest zoeken. Een discreet onderzoek onder de officieren van het Parijse ver-

zet leidde eind oktober tot de arrestatie van “kapitein Valéri”.

Onbekende verzetsgroep

Men legde Petiot de moord op 27 mensen ten laste: 15 joden, vier gangsters met evenveel prostituees en vier mensen die hem in de problemen hadden kunnen brengen (waaronder de eerder vermelde lieden aan wie hij morfine had voorgeschreven). Zijn antwoord aan de onderzoeksrechter was verbluffend: de gangsters, de prostituees en zelfs enkele joden waren inderdaad omgebracht, maar dat waren allemaal ver-raders, handlangers van de Gestapo. Ze waren slechts enkelen van de 63 Duitsers en collaborateurs die waren “geëxecuteerd” door een verzetsgroep met de naam “Fly-Tox” (een bekend insecticide), die hij geleid had. Daarbij had hij soms gebruik gemaakt van een eigen uitvinding waarmee men op dertig meter afstand geruisloos een mens kon doden. Hij had trouwens dat geheim wapen

aan een Amerikaans diplomaat aangeboden.

Verder beweerde Petiot wel degelijk joodse vluchtelingen naar Argentinië te hebben doorgezonden. Van weer andere verdwijningen zei hij niets af te weten. En wat de menselijke resten in de rue Lesueur betrof, daar was hij niet voor verantwoordelijk. Die moesten zijn gedood toen hij de gevangene van de Gestapo was. Vandaar ook dat hij ze had willen laten verdwijnen.

Helaas had niemand binnen of buiten het verzet ooit van "Fly-Tox" gehoord en vertelde Petiot niet wie er nog deel van uitmaakte. Hij weigerde namen van zijn "kameraden" te geven: het was te gevaarlijk, zei hij, ook toen de oorlog volledig was afgelopen. Hij noemde wel enkele vooraanstaande weerstanders die hij zou hebben ontmoet, maar die waren intussen gedood of in de kampen verdwenen, en toen er een levend uit Ravensbrück terugkeerde, bleek ze Petiot niet te kennen.

Voor de rest werd het gerecht niets wijzer. Het was bijvoorbeeld onduidelijk hoe de slachtoffers waren gedood. Had de dokter hen vergif ingespoten, onder het voorwendsel dat ze inenting nodig hadden voor Zuid-Amerika? Of had hij ze laten omkomen in een bizar driehoekig vertrek, voorzien van een kijkgaatje, dat volgens sommigen als gaskamer diende? Vreemd, want sommige slachtoffers hadden na hun verdwijning nog een geruststellende brief gestuurd naar hun verwanten. Brieven die hoogstwaarschijnlijk onder dwang waren geschreven.

Het vooronderzoek naar Petiot duurde meer dan een jaar. Intussen bracht hij zijn tijd in de cel door met het schrijven van een boek... over kans en toeval. Het boek bevatte analyses van kansspelen en speeltactieken, afgewisseld met bizarre "filosofische" bespiegelingen. Het

“Niemand had geprobeerd hem krankzinnig te verklaren, ook hijzelf niet. De experts meenden dat hij zijn eerdere psychische stoornissen geveinsd had om aan bestraffing te ontsnappen.

werd uitgegeven op kosten van de auteur en verscheen precies op de dag dat zijn proces begon!

Sensationeel proces

In maart 1946, twee jaar na de ontdekking van de gruwel, verscheen Marcel Petiot voor het assisenhof. Het proces veroorzaakte sensatie en zette bij de Fransen zelfs het toen al maanden lopende Neurenbergproces tegen de nazileiders even in de schaduw. Een keurig geklede dr. Petiot stal de show door regelmatig luchtige opmerkingen te maken, waardoor hij de lachers op zijn hand kreeg, maar het ietsje sympathie dat hij daardoor won, verspeelde hij door op andere momenten agressief en grof te worden.

Het proces bracht geen opheldering. Petiot hield zich aan zijn fantastische verhalen. Zelfs over zijn "uitvindingen". Toen de voorzitter denigrerend sprak over zijn experimentele pomp tegen verstoppingen (die het leven aan enkele katten had gekost), werd hij kwaad en zei hij dat hij een echte onderzoeker was. Het was gebleken dat de dokter met zijn pomp experimenten had uitgevoerd op zwerfkatten die hij in zijn huis had gelokt. De dieren kregen een ventiel in hun anus met alle verschrikkelijke gevolgen vandien.

Wat zijn dodelijk wapen betrof, daar had men op de Amerikaanse ambassade nooit iets van gehoord. Wel vertelde een getuige dat hij in 1940 twee Duitse motorrijders op mysterieuze wijze had zien omkomen, wat volgens hem het werk van Petiot's geheim wapen was. Een getuige à décharge natuurlijk, net als de vele fans van de dokter die kwamen vertellen wat een fijn mens en goede dokter Petiot wel was.

Petiot werd verdedigd door de beroemde advocaat René Floriot. Die wees op de vele zwakke punten in het dossier. Er was geen enkel hard bewijs. Geen enkel slachtoffer was geïdentificeerd. Petiot zei enkel Duitsers en verraders te hebben gedood, wat honderden anderen in het verzet ook hadden gedaan. Floriot verweet het gerecht ook dat het geen onderzoek had laten verrichten in Zuid-Amerika naar de geredde joden.

Een journalist schreef dat Floriot er misschien in geslaagd zou zijn zijn cliënt voor alle moorden te laten vrijspreken als elk geval door een afzonderlijke jury zou zijn behandeld, maar dat dit voor 27 moorden samen een onbegonnen zaak was. De jury verklaarde Marcel Petiot over vrijwel de hele lijn schuldig. Hij kreeg de doodstraf, wat voor de omstandigheden van toen volkomen terecht leek.

Niemand had geprobeerd hem krankzinnig te verklaren, ook hijzelf niet. De experts meenden dat hij zijn eerdere psychische stoornissen geveinsd had om aan bestraffing te ontsnappen. Als hij geïnterneerd zou zijn geweest wegens geestesziekte, was hij niet alleen aan een straf ontsnapt (ondenkbaar voor de publieke opinie), maar had men hem moeten vrijlaten in het geval dat hij genezen zou zijn verklaard.

Nochtans is het vreemd dat Petiot, als hij psychisch normaal was, zich op zulke ongeloofwaardige wijze verdedigde. Zijn gedrag leek suïcidaal, en misschien was dat ook zijn bedoeling. Hij diende geen gratieverzoek in en was volmaakt kalm toen hij op 25 mei 1946 naar de guillotine werd gevoerd.

Slechts weinigen hebben aan Petiot's schuld getwijfeld. Alleen in Villeneuve-

sur-Yonne waren er tot veertig jaar na zijn dood nog “petiotisten” die meenden dat hij het slachtoffer was van een complot. Een Brits auteur van spionageromans lanceerde de theorie dat hij tot een geheim communistisch netwerk behoorde (bij zijn arrestatie had hij een lidkaart van de communistische partij op zak) en dat hij daar niets over verteld had uit vrees voor represailles op zijn vrouw en zoon. Een Franse communistische journalist schreef dan weer een boek waarin hij werd voorgesteld als een medewerker van de Gestapo die van zijn kelders een “klein Auschwitz” had gemaakt.

Marcel Petiot nam in elk geval enkele geheimen in zijn graf mee. Zo blijft de vraag wat er met de fortuinen is gebeurd die hij zijn slachtoffers afhandig maakte. Om de schat van Petiot te vinden hebben latere eigenaars van het huis in de rue Lesueur het gebouw tot de laatste steen afgebroken. Tevergeefs.

Een horoscoop zonder “traumatiserende interpretaties”

Postuum zou dr. Petiot nog enige vermaardheid krijgen onder skeptici, door een ongewone astrologietest.

De Franse psycholoog Michel Gauquelin (1928-1991) is vooral bekend voor zijn onderzoek naar de correlaties tussen bepaalde beroeps categorieën en de posities van de planeten bij de geboorte. Van de verbanden die hij meende te vinden was het “Mars-effect” het meest uitgesproken. Later onderzoek, onder meer van J.W. Nienhuys (1991) heeft aangetoond dat er van alles haperde aan zijn statistieken.

Gauquelin werd daardoor wel eens een “astroloog tegen wil en dank” genoemd.

“Puur astrologisch bekeken viel er wel wat op deze werkwijze aan te merken, maar in een tijd dat een computer nog iets heel nieuws was, oogde de aanpak heel modern. Veel klanten moeten gedacht hebben dat zo’n computerhoroscoop wel heel exact moest zijn.

Zijn onderzoek kreeg veel aandacht bij de astrologen. Maar paradoxaal genoeg geloofde hij zelf niet in astrologie, althans niet in de klassieke horoscopen-trekkerij. Hij had de onzin daarvan op spectaculaire wijze aangetoond.

Astrologie per computer

De Franse astroloog André Barbault (geb. 1921) begon in 1967 als eerste met commerciële horoscoopstudies geleverd door een computer.

Klanten konden mits betaling van een niet onaardig bedrag (omgerekend naar nu zo’n 140 euro) datum, tijdstip en plaats van geboorte opgeven, waaruit een computer automatisch een ho-

roscoop berekende en een document afdruckte met een volledige karakterbeschrijving, plus een aantal voorspellingen van goede en minder goede momenten in de toekomst. Dat was mogelijk door Ordinastral, een programma waarin elke relevante positie in de horoscoop gekoppeld werd aan een door Barbault opgestelde analyse. Al die analyses werden dan gecombineerd tot een vlotte tekst van een tiental pagina’s.

Puur astrologisch bekeken (zie verder) viel er wel wat op deze werkwijze aan te merken, maar in een tijd dat een computer nog iets heel nieuws was, oogde de aanpak heel modern. Veel klanten moeten gedacht hebben dat zo’n computerhoroscoop wel heel exact moest zijn.

Het begin van het 9 pagina’s tellend artikel van Michel Gauquelin in “Science & Vie” n° 611, met de dossiers van de 10 criminelen, hun foto’s en de passages rond hun horoscopen.

Gauquelin wilde de waarde van deze computerastronomie testen en stuurde Ordinastral een aanvraag met de geboortegegevens van tien personen (de identiteit of een cv van de betrokkene werd niet gevraagd). Het ging om tien Franse misdadigers, waarvan negen moordenaars. Marcel Petiot was verreweg de beruchtste van de tien. Om geen argwaan te lokken, werd elke aanvraag afzonderlijk en vanuit een verschillend adres verstuurd.

De tien ontvangen analyses waren om te gieren. De tien criminelen leken wel heiligen, vergeleken met hun ware levensloop. Geen van de berekende beschrijvingen vertoonde iets funda-

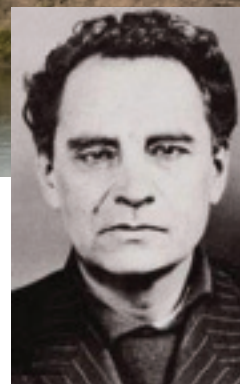
menteel negatiefs. Nergens viel er crimineel gedrag uit af te leiden. Over Petiot stond er onder meer *"neiging tot orde, controle, maat... natuur die goed past in de maatschappelijke normen.. zin voor moraal.. .. gevoeligheid voor universele liefde.. opofferingsgezindheid"*. Wat de voorspellingen betrof, beweerde de studie dat Petiot tussen 1970 en 1972 – hij zou dan over de 70 zijn – nog neiging tot *"hartstochtelijke banden"* zou hebben. De astrologische computer kon niet vaststellen dat de betrokkene in 1946 een heel beroerd einde had gekend. Alle analyses van Ordinastral gaven voorspellingen voor de komende tien jaar, of de betrokkenen nu dood waren of niet...

Gauquelin ging nog een stap verder. In het sensatieblad *Ici Paris*, waarin Barbault reclame maakte voor zijn computerastronomie, publiceerde hij een bescheiden advertentie:

Helemaal gratis! Uw ultra-persoonlijke horoscoop. Een document van 10 pagina's. Profiteer van een unieke ervaring. Stuur naam, adres, geboortedatum en -plaats : ASTRAL ELECTRONIC

Marcel Petiot.

“Astral Electronic” ontving een stroom van aanvragen. Zelfs tien jaar nadien zouden er nog binnenkomen. De eerste 150 belangstellenden ontvingen inderdaad volledig gratis een uitvoerige analyse, maar ook een korte vragenlijst met het verzoek die ingevuld in een gefrankeerde enveloppe terug te sturen.

De vragen luiden:

- (1) Herkent u zichzelf en uw persoonlijke problemen.
- (2) Wat vinden uw familie en vrienden ervan?
- (3) Klopt het aangegeven jaarritme met uw ervaring wat betreft gunstige en ongunstige perioden?

De antwoorden waren respectievelijk 94%, 90% en 80% positief. Sommige respondenten voegden er complimenten aan toe.

Toch had *iedereen de analyse gekregen van dezelfde horoscoop...* die van dokter Petiot, zoals berekend door Barbaults computer.

Barnum-effect

Dat zoveel mensen tevreden waren met hun karakterbeschrijving, was niets anders dan een voorbeeld van een psychologische truc die bekend staat als het Barnum-effect: een beschrijving die zo vaag en algemeen is dat iedereen er zich in herkent (genre: “in uw binnenste bent u minder zeker van uzelf dan u laat uitschijnen”). Waarzeggers en astrologen maken daar dankbaar gebruik van, zoals de lectuur van dagbladhoroscopen laat zien.

Het effect is wellicht nog versterkt doordat de proefpersonen dachten dat het om een “ultra-persoonlijke horoscoop” ging. Uit psychologische tests is gebleken dat proefpersonen zich des te beter in een beschrijving herkennen naarmate ze meer de indruk hebben dat die speciaal voor hen is gemaakt.

Wat Gauquelin demonstreerde was eigenlijk een herhaling van het experiment dat de Amerikaanse psycholoog

Bertram Forer – de eigenlijke ontdekker van het Barnum-effect – in 1948 had gedaan. Alleen testte Forer zijn eigen studenten als proefpersonen en maakte hij gebruik van gratis uitspraken in krantenhoroscopen. Hier werd de persoonlijke horoscoop van een beruchte seriemoordenaar gebruikt.

Gauquelins bevindingen, gepubliceerd in het populairwetenschappelijke tijdschrift *Science et Vie*, veroorzaakten nogal wat ophef.

Natuurlijk verdedigden de astrologen zich. Barbault stuurde een razende reactie naar *Science et Vie*, zo heftig dat het blad bepaalde al te grove passages ervan niet te publiceren. Hij kondigde aan naar de rechtbank te zullen stappen, wat niet gebeurde (wellicht omdat dit

“Het klopt dat de aanpak van Ordinastral vrij simpel was. Gebruikt men alle elementen van de horoscoop, dan neemt het aantal mogelijke interpretaties zeer sterk toe. Te complex voor een relatief eenvoudig computerprogramma...

voor negatieve publiciteit zou hebben gezorgd).

Barbault verweet Gauquelin vooringenomenheid en kwade trouw. Hoe dit de foute computeranalyses had kunnen beïnvloeden, is niet duidelijk, maar hij insinueerde dat de tien gevallen waren uitgekozen *“pour les besoins de la cause”*.

Relevanter waren twee opmerkingen: 1. Het programma hield alleen rekening met “normale” toestanden en vermeed “traumatiserende interpretaties”.

2. Voor negen van de tien misdadigers (waaronder Petiot) was enkel het afgeronde uur van de geboorte gegeven, terwijl voor een horoscoop een onnauwkeurigheid van enkele minuten een heel verschil kan maken.

Beide bezwaren zeggen echter vooral iets over de kwaliteit van de door Ordinastral gemaakte analyses. Van de overgrote meerderheid van de mensen is het geboortetijdstip immers niet zo nauwkeurig gekend (men baseert zich meestal op de geboorteakte)! Overigens was Barbault er zelf niet vies van geweest om horoscopen van beruchte misdadigers te bespreken.

Andere astrologen bekritiseerden de “pseudohoroscopie van Ordinastral”. Astrologie per computer moest uiteraard minder nauwkeurig zijn dan de aanpak door een astroloog van vlees en bloed, gecombineerd met een persoonlijk gesprek met de klant. Veel later werd opgemerkt dat Ordinastral slechts gebruik maakte van een vrij beperkt aantal elementen van de horoscoop, namelijk de positie van planeten en ascendant in de tekens. Houdt men rekening met de

zgn. *aspecten* (de onderlinge hoeken die de planeten maken), dan duiken de nefaste kanten van Petiot wel op, aldus het argument (post factum) van sommige astrologen.

Het klopt dat de aanpak van Ordinastral vrij simpel was. Gebruikt men alle elementen van de horoscoop, dan neemt het aantal mogelijke interpretaties zeer sterk toe. Te complex voor een relatief eenvoudig computerprogramma...

Merkwaardig genoeg merkte niemand op dat Gauquelin in zijn beoordeling van Petiot's analyse de bal ergens misloeg. Hij stelde vast dat volgens Ordinastral de maand maart, of preciezer, de periode tussen 26 februari en 11 maart voor de betrokkene zou worden gedomineerd door “zijn gevoelsleven en zijn huiselijke omgeving”. Maart was de maand waarin Petiot ter dood was veroordeeld, zo merkte hij ironisch op. In werkelijkheid viel Petiot's proces van 16 maart tot 4 april 1946, de dag waarop de doodstraf werd uitgesproken. Daarentegen was het precies in de avond van de 11e maart 1944 dat Petiot moest onderduiken en dat er voorgoed een einde kwam aan zijn leven in een huiselijke omgeving. Ordinastral scoorde hier dus een toevalstreffer. Gauquelin had het geval Petiot maar oppervlakkig bestudeerd.

Ondanks dit alles is André Barbault nog altijd een gevierd astroloog die pocht met zijn succesvolle voorspellingen. Dat hij ook enorme flaters heeft begaan, is minder bekend. Zo voorspelde hij kort voor de moord op de Amerikaanse president Kennedy in 1963 dat deze het jaar daarop zou worden herkozen. En over

zijn horoscoop van Petiot is nog maar weinig te vinden.

Tja, Barbault is net als Petiot afkomstig uit de Yonne en maakte zijn eerste voorspellingen in een krant aldaar. Maar dat zal wel toeval zijn.

Tim Trachet

is stichtend lid en erevoorzitter van SKEPP

Bronnen

Frédérique Césaire: *L'affaire Petiot*. Nîmes, 2006
 Paul Couderc: *L'astrologie* (5e ed.). Parijs, 1974
 Michel Gauquelin: 'L'astrologue paré de l'ordinateur' in *Science et Vie* nr. 611 (1968)
 Claude Quélet: *L'effrayant docteur Petiot. Fou ou coupable?* Parijs, 2014
 Lezersbrieven in *Science et Vie* nr. 612 en 613
 Website astroariana.com: *L'affaire Petiot et "l'effet Barnum" ou le cirque anti-astrologique*

Vrouwen praten meer dan mannen (en andere taalmythes)

Een herontdekking van Language Myths (1998)

 Frank Verhoft

Zolang niet hetzelfde geldt voor een doorsnee boekenrek, kan een steeds uitdijend heelal me niet echt boeien. Wegens plaatsgebrek heb ik de laatste dagen drommen boeken afgevoerd naar 2dehands.be. Daar wordt een mens niet vrolijk van. Gelukkig stootte ik tijdens dit hartverscheurende werk op *Language Myths*, een van mijn meest geliefkoosde bundeltjes bedrukt papier.

Dat vrouwen veel meer praten dan mannen bijvoorbeeld. Of dat primitieve volkeren zoals Aboriginals of Bosjesmannen even primitieve – lees: kinderlijk eenvoudige – talen spreken. Mensen die taal- of spelfouten maken, zijn dom. En de media, ach meneer, die ruïneren onze taal.

Dat soort mythes dus. De bijdragen werden geschreven door het kruim der Angelsaksische linguïstiek en uitgege-

ven door theoretisch taalkundige Laurie Bauer en sociolinguïst Peter Trudgill.

“The meaning of words should not be allowed to change”

Deze eerste mythe werd onlangs nog geïllustreerd toen Google Dictionary met het volgende kwam aanzetten:

lit-er-al-ly /'lɪtərələ/

1. *In a literal manner or sense; exactly: “the driver took it literally when asked to go straight over the traffic circle”.*

2. *Used to acknowledge that something is not literally true but is used for emphasis or to express strong feeling.*

De storm die hierdoor opstak was even voorspelbaar als hevig. “*How language is literally losing its meaning*”, fulmineerde John Sutherland in de Britse krant *The*

Guardian. Maar als je anno 2016 iemand ‘nice’ noemt, dan bedoel je daar niet ‘dom’ of ‘onwetend’ mee, zoals het Latijnse etymon ‘ne-scius’ suggereert. Evenmin bedoel je ‘arm’, ‘behoefstig’, ‘zwak’ of ‘timide’. Nochtans heeft ‘nice’ in de loop der tijden al deze betekenissen gehad. Taal verandert. Betekenissen van woorden zijn niet in steen gebeiteld.

“English spelling is Kattastroffik”

Nog zo’n klassieker. En ach, dat valt wel mee. Enerzijds kiest men in het Engelse taalgebied nog steeds voor wat wij in het Nederlands het etymologische principe noemen, maar dan in *overdrive*: de geschiedenis van een woord bepaalt de schrijfwijze en verandering zit er momenteel niet in. Anderzijds heeft het Engels, net zomin als het Nederlands, geen paradijselijke spelling waarbij één unieke klank weergegeven wordt door één unieke letter.

“The main reason for this book is that we believe that, on the whole, linguists have not been good about informing the general public about language

“Italian is beautiful, German is ugly”

Deze mythe kennen we in de Lage Landen ook. “That’s amore”, zingt Dean Martin, eerder dan “that is Liebe”. Toegegeven, hij had Italiaanse roots, maar u begrijpt vast mijn punt. Het is niet moeilijk om een cultureel-historische reden te geven: de bijnaam van *The History Channel* is *The Hitler Channel* eerder dan TV Benito. Hetzelfde geldt trouwens voor de perceptie van andere talen en regiolecten: er zijn geen inherente redenen waarom een bepaalde taal of regionale taalvariant mooier of verhevener zou zijn dan de andere. Het Atheense stadsdialect mag in Griekenland dan wel een hoger aanzien hebben dan één of ander Beotisch boerentaaltje, voor mensen die geen Grieks spreken en aan wie de culturele en historische achtergronden voorbij gaan, maakt het weinig verschil.

Van myth buster tot skepticus

In 2000 kwam *Language Myths* voor mij net op tijd. Het kleine beetje germanist dat toen nog in mij zat, was niet zozeer verbaasd door de taalmythes, maar wel door het feit dat ze nog steeds de ronde deden. Op de prille *interwebs* zorgden deze mythes er dan ook voor dat in tal van toenmalige Yahoo-groups taalkunde al snel verzandde in ergerlijke pseudotaalkunde. In die periode begon ik, eveneens dankzij het internet, kennis te maken met enkele skeptische medemenssen, die later mijn *stepping stones* werden naar skeptische organisaties. Vooral de Engelse taalkundige Mark Newbrook, die in de periode 1998-2006 artikelen schreef over pseudotaalkunde voor het Australische blad *The Skeptic*, speelde daarbij een hoofdrol. In 2013 schreef hij het boek *Strange Linguistics. A skeptical linguist looks at non-mainstream ideas about language*. Zestien jaar later ben ik nog steeds kennis aan het maken, maar het verbaast me hoe genaamd niet meer dat diezelfde talen andere mythes nog altijd de kop opsteken.

De openingszin van *Language Myths* — en ook het afsluitend citaat — is er eentje om in te kaderen, ook door wetenschappers in andere disciplines. Dat de publieke opinie wel zal volgen eens een wetenschappelijke consensus onder specialisten bereikt is, is immers nog zo’n hardnekkige mythe.

“The main reason for this book is that we believe that, on the whole, linguists have not been good about informing the general public about language”.

Bauer, L. en Trudgill P. (red.), *Language Myths*. Londen, 1998

Frank Verhoft
is germanist, boekengek en een veellezer. Hij blogt over filosofie, wetenschap, kritisch denken en pseudowetenschap op www.skepfile.be.

Twitter: @FrankBML

Alternatieve oogheelkunde: de Batesmethode

“More than meets the eye” of bijziend en bijgelovig?

▶ Wietse Wiels

Vlak voor Kerstmis 1860 zag William Horatio Bates in de Verenigde Staten het levenslicht. Kort na zijn afstuderen meende hij een revolutionaire oftalmologische techniek te hebben ontdekt: door eenvoudige oefeningen zouden alle brillen weldra

overbodig worden. Ook vandaag nog kom je in het alternatieve wereldje nog verdwaalde Batesianen tegen. Wat is bijziendheid? Waarvoor dient een bril? Wat is de methode van Bates, en hoe en waarom werkt ze (niet)?

Het oog en zien

Licht valt ons oog binnen door de pupil. Een klein, niet op bevel controleerbaar spiertje controleert de grootte van de pupil en zo de hoeveelheid binnenvallend licht. Dit licht wordt door de lens gefocust en reist dan verder door een gelatineachtige vloeistof die onze oogbol opvult. Een ander klein spiertje controleert de kromming van de lens om de lichtbundels op exact de juiste plek samen te laten vallen. Dit proces wordt accommodatie genoemd.

Het voornaamste ontvangende element in onze ogen is de retina of het netvlies. Dit biologische snuffje bevindt zich achterin de oogbol. Deze uitstulping van de hersenen bevat allerlei gespecialiseerde zenuwcellen - de bekende kegeltjes en staafjes - die energie uit fotonen omzetten in elektrische prikkels. Een vermeldenswaardig weetje is dat deze speciale lichtontvangers zich in de achterste laag van de retina bevinden. Licht moet dus eerst door allerlei andere cellen heen alvorens de eigenlijke receptoren te bereiken. Bepaalde evolutionaire denkers menen bijgevolg dat de retina zich 'omgekeerd' ontwikkeld heeft. Niet bepaald *intelligent design!*

Dit ingenieuze systeem stuurt vervolgens informatie via de oogzenuw door naar de hersenen. Daar wordt deze ruwe informatie verwerkt en omgezet in het mooie en kleurrijke 3D beeld dat we dagelijks waarnemen. De oogbol zelf beweegt dankzij verschillende spiertjes die we de extra-oculaire spieren noemen.

Courante visuele problemen

Door het groot aantal spelers die hun bijdrage leveren aan ons zicht, kan er ook heel wat misgaan. Van een ontsteking aan het buitenste vliesje van de oogbol over een grijs wordende lens

tot een probleem helemaal achterin de hersenen: overall kan het fout gaan. De frequentste problemen zijn wat men 'refractaire' afwijkingen noemt: stoornissen in het correct focussen van het licht op de retina.

De meest voorkomende hiervan is bijziendheid of myopie. Hierbij zorgt een structurele afwijking van het oog ervoor dat de lichtbundels niet OP de retina gefocust worden, maar er net voor. In plaats van een scherp beeld neemt de bijziende persoon bijgevolg een wazig geheel waar - vooral wanneer hij naar een verafgelegen iets moet kijken. Het omgekeerde bestaat ook: bij verziendheid of hypermetropie wordt het beeld achter de retina gefocust.

Over de oorzaken van bij- en verziendheid heersen verschillende meningen. Wat evenwel zowel wetenschappelijk als praktisch duidelijk is, is dat aangepaste lenzen dit defect kunnen verhelpen. Recenter zijn ook enkele chirurgische en lasers technieken ontwikkeld die bepaalde vormen van bijziendheid kunnen corrigeren. Het spreekt voor zich dat visuele problemen ook het gevolg kunnen zijn van ernstigere aandoeningen dan een aangeboren refractair probleem. Ze vereisen dus speciale medische aandacht.

Dr. Bates

William Horatio Bates ging in 1878 geneeskunde studeren. Als vakgebied koos hij voor de oogheelkunde of oftalmologie. Beetje bij beetje zou hij verder wegrijven van zijn collega's, die op dat moment meer en meer wetenschappelijk verantwoorde methoden begonnen te gebruiken. In 1920 goot hij zijn theorieën samen in een boek. *Perfect Sight Without Glasses* werd een klassieker in zijn genre en is vandaag gratis te raadplegen via het internet. Verder gaf dr. Bates ook een maandblad uit.

Bates werd tweemaal weduwnaar en trouwde drie keer. In zijn doodsbericht in de New York Times van 11 juli 1931 lezen we dat hij tijdens zijn laatste levensjaren enkele bizarre plotse verdwijningen kende, mogelijk uitgelokt door deze emotioneel zware klappen. Weken later dook hij dan verward en uitgeput elders op, zonder enige herinnering aan de afgelopen dagen. Bijna een eeuw later een diagnose op deze gebeurtenissen kleven is niet evident, temeer omdat Bates voor de rest een behoorlijk gezond (mentaal) leven lijkt te hebben gehad. Bovendien zijn ze weinig relevant voor het bespreken van zijn methodes.

$\frac{20}{100}$ I'M S I C

$\frac{20}{85}$ K A N D T I

$\frac{20}{70}$ R E D O F R E

$\frac{20}{60}$ A D I N G T H I

$\frac{20}{50}$ N G S B Y N E U R

$\frac{20}{40}$ O T I C P S Y C H O

$\frac{20}{35}$ T I C S H O R T S I G H T

$\frac{20}{30}$ E D P O L I T I C I A N S

$\frac{20}{25}$ A L L I W A N T I S T H E T R U T H

$\frac{20}{20}$ J U S T G I M M E S O M E T R U T H

Ondanks zijn dwalingen (zie lager) heeft dr. Bates ook verdiensten. Hij ontdekte dat een extract uit de bijnier interessante effecten uitoefende op het oog. Uitgezette bloedvaten konden bijvoorbeeld op een veilige manier gekalmeerd worden. Ook wordt de pupil er tijdelijk groter van waardoor de oogarts gemakkelijker de binnenkant van het oog kan inspecteren. Later zouden wetenschappers de verantwoordelijke stof isoleren. Deze boeiende stof kreeg de naam adrenaline of epinefrine (ad ren, epi nefron = bij de nier). Dit bekende hormoon wordt tot op de dag van vandaag gebruikt in de oogheelkundige praktijk. Weetje: vóór de commercialisering van adrenaline waren vooral cocainedruppels in gebruik.

Hocus focus: de methode

Zoals veel alternatieve geneeskunde is de techniek van Dr. Bates gebaseerd op een aantal centrale aannames en thema's. Eén ervan is dat oogproblemen te wijten zijn aan een vermoeide en uitgerekte oogbol die te hevig heen-en-weer getrokken werd door de extra-oculaire spieren. Via oefeningen kan deze vermoeidheid vrijwel altijd tegengegaan worden. Bates verzette zich dan ook tegen brillen en lenzen. Hij beschouwde die als "krukken voor het oog", een louter symptomatische remedie. Naast regelmatig bewegen was ook 'palming' een veelgebruikte techniek. Hierbij moet de patiënt met zijn eigen handpalmen gedurende een lange tijd stevig duwen op de ogen. Dit zou een ontspanning teweegbrengen en daardoor de accommodatie verbeteren.

Een tweede centrale thema in zijn werk is de invloed van de psyche op het zien. De Amerikaan was er van overtuigd dat het sereen denken aan bepaalde beelden, kleuren of lichamelijke processen kan leiden tot helderder zicht. Aldus bereikten zijn patiënten - volgens hemzelf

“Gevangenen vertonen soms complexe hallucinaties na langdurige eenzame opsluiting. Wanneer er vervolgens terug een normale hoeveelheid prikkels binnenkomen, blijven de hersenen nog een tijd actiever.

tenminste - een rustgevende combinatie van verbeelding en eigenlijk zicht.

Een ander berucht onderdeel van de Batesmethode is 'sunning': recht naar de zon kijken. Terwijl men in onze streken van kindsbeen aangeleerd wordt om dat vooral níet te doen, was dr. Bates meer dan overtuigd van het heilzame effect ervan. Aangezien dit een van de meest controversiële aspecten van zijn behandelmethode was, verminderde de nadruk erop met de jaren.

De Batesianen zouden gaandeweg ook andere oogproblemen (proberen te) behandelen: cataract of staar, glaucoom of een verhoogde oogdruk, problemen in verband met diabetes, etc.

Positieve ervaringen

Net zoals chiropraxieprofeet Palmer en Hahnemann, uitvinder van de homeopathie, werd ook dr. Bates met verstomming geslagen door de gunstige effecten van zijn nieuwe methode. Talloze mensen hadden plots geen bril meer nodig en voelden zich verlost van hun wazige zicht. Bovendien werden ze inwendig vredig. Verder meldden een hele groep deelnemers dat ze vreemde maar niet angstaanjagende gewaarwordingen hadden. Rondom lichtbronnen of vlammen zagen zij kleurige regenbogen, dansende lichtflitsen en kunstige kleuren die ze nog nooit eerder zagen. Ook werd melding gemaakt van korte maar intense periodes van uitzonderlijk helder zicht na het uitvoeren van Batesiaanse oefeningen.

Een ander herkenbaar onderdeel van de populariteit van de methode was (en is) de ondersteuning door bekende

aanhangers. Zo was de Britse schrijver Aldous Huxley lyrisch over de nieuwe techniek. Door een ernstige ontsteking van het hoornvlies (de beschermende laag voor de oogbol) in zijn tienerjaren was de auteur van *Brave New World* zo goed als blind aan één kant en erg slechtziend aan de andere. Via een opvolger van Bates kwam Huxley in de jaren '40 in contact met de bovenvermelde oefeningen en mentale opdrachten. Ondanks de erkenning dat hij helemaal niets snapte van de fysiologische of anatomische verklaringen en dat zijn zicht bijzonder slecht bleef, meende Huxley dubbel zo goed te kunnen zien en veel minder last te hebben van vermoeide ogen. Ondanks kritische stemmen van vrienden en collega's en weinig objectieve gegevens bleef Huxley een liefhebber van de techniek en zou hij door diens beoefenaars altijd als uithangbord blijven gebruikt worden.

“Bates verzette zich tegen brillen en lenzen. Hij beschouwde die als ‘krukken voor het oog’.

Wetenschappelijke bespreking

Welke onderdelen van de hierboven vermelde methode zijn waardevol en welke niet? Een overzicht.

- Worden lichtbundels gefocust door het vervormen van de oogbol, zoals Bates meent? Het antwoord op deze vraag is simpelweg ‘neen’. Het is de kromming van de lens die de accommodatie verzorgt. De invloed van de extra-oculaire spieren op de vorm van onze behoorlijk starre oogbol is nagenoeg onbestaande. Een verlamming van het kleine lensspiertje veroorzaakt wazig zicht, terwijl een aantasting van de externe spieren de accommodatie niet aantast. Geen enkele studie kon de effectiviteit of efficiëntie van oogbewegingsoefeningen aantonen.
- Kan lang drukken met de eigen handpalm (tijdelijk) het zicht verbeteren? Mogelijk. Vooral de korte periodes van erg helder zicht werden in enkele studies geobjectiveerd. Een mogelijke verklaring is het ontstaan van een lensachtig effect van opgehoopte tranen op het oog, of een tijdelijk (en gunstig) spasme van de lens door het langdurig drukken.
- Wat met de bijzondere visuele ervaringen na langdurig ‘palmen’? Aangezien de kegeltjes en staafjes in ons oog nooit elektrisch ‘stil’ zijn (ook niet in totale duisternis), komen er in de hersenen ook in die omstandigheden nog prikkels toe. Alles wat we menen te zien is een product van de verwerking door onze hersenen. Wanneer er gedurende lange tijd geen of te weinig zintuiglijke prikkels binnenkomen, verzinnen onze hersenen er vaak zomaar wat bij. Dit fenomeen werd door meerdere experimenten bevestigd voor zowat alle zintuigen. Denk bijvoorbeeld maar aan marteltechnieken: gevangenen vertonen soms complexe hallucinaties na langdurige eenzame opsluiting. Wanneer er vervolgens terug een normale hoeveelheid prikkels binnenkomen, blijven de overgevoelig gemaakte hersenen nog een tijd actiever dan strikt genomen nodig is.
- Is naar de zon kijken een goede behandeling voor oogproblemen? Allesbehalve! Een scepticus kan zich niet van de indruk ontdoen dat ook Bates en zijn discipels zelf eerder bescheiden waren over de effecten van deze specifieke techniek. Beetje bij beetje zou deze dan ook meer naar de achtergrond verdwijnen.

- Is er een verband tussen onze psychologische structuur en ons zicht? Ja. Een belangrijke verrijking uit bepaalde hoofdstukken van Bates' werk is dat ons zicht voor een groot deel bepaald wordt door onze perceptie van onze perceptie. Om het minder wazig te zeggen: wat onze oogbol binnentreedt is niet meer dan foto's die omgezet worden in elektriciteit. Alles wat we (menen te) zien wordt gegenereerd door de hersenen. Het zich mentaal focussen op bepaalde structuren of vormen kan dus leiden tot een subjectief helderder zicht.

Bovendien kunnen onze hersenen met erg weinig informatie aan de slag: denk maar aan de virale filmpjes en experimenten waar je talloze zinnen of foto's herkent met hooguit enkele letters of pixels als stimulus. Dit zijn de enige 'positieve' effecten van de Batesmethode die wetenschappelijk min of meer reproduceerbaar zijn.

Besluit

Men kan zich de vraag stellen hoeveel ongevallen er gebeurd zijn doordat enthousiaste Batesianen plots hun bril weggooiden. Hoewel enkele seconden naar de zon kijken niet meer dan wat voorbijgaande zwarte vlekken veroorzaakt, kan een langere blootstelling in bepaalde omstandigheden wel degelijk ernstige en permanente schade veroorzaken. Hiervan werd in medische bladen trouwens veelvuldig melding gemaakt tijdens de hoogdagen van 'sunning'.

Dat de ene alternatieve methode vaak een opstapje is naar een andere is voor de ervaren lezer van Wonder wellicht geen nieuws. Het mag dan ook niet verbazen dat er een bijna oneindig aantal combinaties van Batesiaanse technieken met andere alterneuterij bestaat, evenals een groot aantal scholen en schisma's binnen de oorspronkelijke beweging. Dat daar ook minder onschuldige gedachten en technieken gepromoot kunnen worden stemt tot voorzichtigheid. Iemand die de controle van zijn suikerziekte of glaucoom verwaarloost

ten gunste van een oogkwakzalver is enkele jaren later onomkeerbaar blind.

De ultieme vraag is waarschijnlijk waarom er überhaupt nog brillen en lenzen in ons straatbeeld te zien zijn als bijna alle problemen verholpen zouden kunnen worden met eenvoudige oefeningen en wat meditatie. Wellicht een complot van de machtige lobby der opticiens?

Wietse Wiels

is laatstejaarsstudent geneeskunde aan de VUB en lid van SKEPP

Dit artikel kwam tot stand i.s.m. ikhebeenvraag.be

Bronnen

- <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b4399673;view=1up;seq=4> (is een boek)
- https://books.google.be/books?id=YY0inTk-CEcC&pg=PA58&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (nog een boek)
- <http://www.quackwatch.com/111nd/bates.html>

David Zilberman

Het spook van Lysenko waart weer door Europa

Vanaf eind jaren twintig van de vorige eeuw voerde Trofim Lysenko – een tot dan toe onbekende agronoom – campagne tegen het gebruik van genetica voor het veredelen van gewassen. Hij had de volle steun van Stalin met als gevolg dat de Sovjetlandbouw op een enorme achterstand werd gezet. ‘Met hun verzet tegen genetische modificatie opereren Greenpeace en anderen als hedendaagse Lysenkoïsten’, zegt David Zilberman, hoogleraar Agricultural & Resource Economics aan de fameuze UC Berkeley. Hij was in Amsterdam voor een conferentie van Wageningen University over co-existentie van ggo’s en niet-ggo’s en Joost van Kasteren sprak met hem. ‘Het verbaast me dat iemand een bewezen veilige techniek niet wil gebruiken, terwijl we voor zulke enorme maatschappelijke uitdagingen staan.’

Waarom hebben we ggo’s nodig? Zowel in het westen als in ontwikkelingslanden is er nog een enorme kloof tussen de potentiële en de feitelijke opbrengst van de huidige niet-gemodificeerde ge-

wassen. Kunnen we onze energie niet beter besteden aan het dichtn van de yield gap met beter onderwijs en voorlichting, kredietverlening, opslag- en afzetmogelijkheden?

‘Er is inderdaad nog steeds een forse yield gap, zeker als je ook wat breder kijkt naar de verliezen die optreden tussen akker en eettafel, maar waarom zou je geen ggo gebruiken om dat gat te dichtn. Bijvoorbeeld door het gebruik van Bt-gewassen die zelf insecticiden produceren. Of het inzetten van gewassen die zodanig zijn gemodificeerd dat ze voedingsstoffen efficiënter opnemen, waardoor zowel de kosten als de milieubelasting vermindert. Bovendien kun je genetische modificatie gebruiken om de houdbaarheid van producten te

vergroten, waardoor je de verliezen na de oogst kunt verminderen.’

‘We hebben te maken met een groeiende wereldbevolking, die als gevolg van de stijgende welvaart, ook meer vlees en groenten gaat consumeren. Tegelijkertijd kan klimaatverandering leiden tot het stijgen van de zeespiegel en verlies of in ieder geval verzilting van landbouwgrond in kustgebieden. Dat kun je natuurlijk compenseren door meer woeste gronden om te zetten in landbouwgrond. Waarom, vraag ik dan, zou je de wapens uit handen geven die je in staat stellen om aan al die uitdagingen tegemoet te komen zonder het landbouwareaal te vergroten?’

Bijvoorbeeld door nieuwe, robuuste variëteiten te ontwikkelen die bestand zijn tegen droogte, overstromingen, zout en ziekten en ook nog eens hoge opbrengsten leveren. Als je gelooft in klimaatverandering dan kun je niet anders dan voor ggo's zijn.'

Greenpeace en andere milieuorganisaties verzetten zich tegen gebruik van ggo's in de landbouw, omdat er nog veel onzeker is over gezondheids- en milieueffecten. Hebben ze een punt?

'Volstrekt niet. De afgelopen twintig jaar hebben laten zien dat ggo-gewassen niet giftig zijn en niet gevaarlijk voor gezondheid en milieu. De wetenschappelijke zekerheid daarover is groter dan die over de klimaatverandering, waarvan diezelfde milieu-organisaties vinden dat 'the science is settled'. Uit Chinees onderzoek is gebleken dat niet alleen de opbrengsten omhoog gaan, maar dat ook de gezondheid er op vooruit

“Voor een deel heeft het verzet tegen ggo's te maken met de identiteit van milieu-organisaties. Ze hebben zoveel jaren campagne gevoerd, dat ze het zich niet kunnen veroorloven om een draai te maken. Dat zou hen ook een hoop inkomsten schelen.

gaat, omdat boeren minder hoeven te spuiten. De denkfout die Greenpeace en anderen maken is dat ze ggo's gelijkstellen met Monsanto en Syngenta en andere agromultinationals. Dat is niet zo: genetische modificatie is ontdekt aan de universiteiten. Het is een technologie van het volk, laten we hem dan ook gebruiken voor het volk.'

Genetische modificatie als volkstechnologie. Een mooi idee, maar zelfs voor middelgrote veredelingsbedrijven is het bijna onbetaalbaar om een gemodificeerd gewas in de markt te zetten.

'Dat heeft weinig of niets met het gebruik van de techniek zelf te maken – dat kan bij wijze van spreken op de keu-

kentafel – maar vooral met de strenge regulering. Als die niet zo strikt was, zouden veel meer, ook kleine bedrijven, zich op die markt kunnen begeven. Je kunt je afvragen waarom die veel strenger is dan nodig. Mijn idee is dat hier sprake is van een monsterverbond, een *unholy alliance*, tussen de milieubeweging en de Monsanto's van deze wereld. Strenge regulering bewijst voor de achterban van de milieubeweging dat de organisatie toch het nodige voor elkaar heeft gekregen. Het voordeel voor de multinationals is dat diezelfde regulering een enorme barrière opwerpt voor nieuwkomers. Erg jammer. Nu steken investeerders hun geld in zoets nutteloos als Twitter, terwijl ze dat geld ook zouden kunnen steken in startende bedrijven

die technologie willen ontwikkelen om de voedselvoorziening veilig te stellen.'

Toch wringt het. Aan de ene kant leunt de milieubeweging sterk op de wetenschap, aan de andere kant verzetten ze zich tegen ggo's, terwijl daar wetenschappelijk gezien niets tegen is. Volgens u is dat dus niet erg rationeel

'Ja en nee. Voor een deel heeft het verzet tegen ggo's te maken met identiteit van die organisaties. Ze hebben zoveel jaren campagne gevoerd, dat ze het zich niet kunnen veroorloven om een draai te maken. Dat zou hen ook een hoop inkomsten schelen en daar zit je niet op te wachten als milieu-actievoerder met een gezin en een hypotheek. En 'nee', omdat voor hun achterban het voortdurende verzet tegen ggo's ook iets heeft dat voorbij gaat aan de rationaliteit. Ik vind het bijvoorbeeld opval-

Lysenko spreekt in het Kremlin in 1935 met achter hem Stanislav Kosior, Anastas Mikojan, Andrej Andrejev en Josef Stalin (v.l.n.r.).

lend dat genetische modificatie bij de ontwikkeling van geneesmiddelen geen probleem is voor de milieubeweging, noch het gebruik van genetisch gemodificeerde organismen in de *biobased* industrie.

'Het heeft te maken met het begrip natuurlijkheid. Het gebruik van ggo's in de landbouw tast de 'natuurlijkheid' van ons voedsel aan. Voor de moderne mens, die het grootste deel van zijn leven in

of tussen gebouwen doorbrengt, staat natuurlijkheid voor puurheid. Dat moet je niet laten bezoedelen door techniek. Voor hen is het eten van ggo-voedsel hetzelfde als vrijen met een condoom. Dat gevoel kun je je permitteren als je geen zorgen hoeft te maken over waar je volgende maaltijd vandaan komt. Als je voldoende voedsel moet produceren voor zeven, straks tien miljard mensen, heb je waarschijnlijk toch meer aan een rationele houding.'

“Geïnspireerd door mensen als Michael Pollan is er een soort politieke correctheid ontstaan, die een rationele discussie over het gebruik van ggo's in de weg staat. Dat is niet alleen nadelig voor landbouw en voedselvoorziening, maar ook voor het wetenschappelijk onderzoek.

Europa hoeft zich geen zorgen te maken over de voedselvoorziening, dus we kunnen het ons permitteren om kritisch te zijn over ggo's.

'Dat is nog maar de vraag. Een van de effecten van die kritische houding is dat een heel stuk wetenschappelijke ontwikkeling uit Europa is verdwenen. Er is weinig reden om onderzoek te doen als je die kennis op den duur niet kunt gebruiken. Verder moet je de uitdagingen waar Europa voor staat niet onderschatten: hoge arbeidskosten, weinig of geen bevolkingsgroei, weinig of geen economische groei en een bevolking die verwend is met een hoog niveau van welvaart. Er zal niet zo gauw hongersnood

zijn, maar met zijn anti-ggo houding prijst Europa zich wel uit de markt; een langzame euthanasie van het Avondland. Ik begrijp het ook niet. Darwin is een Europeaan, maar als we de inzichten van de evolutieleer toepassen voor het gericht veredelen van planten en dieren, dan verloochenen jullie hem. Als Amerikanen worden we regelmatig uitgelachen, omdat we heel actieve creationisten hebben, maar jullie hebben een milieubeweging die zich als creationisten gedraagt.'

'In hun verzet tegen toepassing van de moderne genetica, gedraagt de milieubeweging zich als de moderne variant van de Lysenkoïsten in de voormalige

Sovjet-Unie. Een ideologisch geïnspireerde beweging die ervan uitging dat je de erfelijke eigenschappen van planten kunt veranderen door de omstandigheden waarin ze groeien te veranderen. Niet in een evolutionair proces van generaties, maar van de ene dag op de andere. Mede onder druk van het Lysenkoïsme liet Stalin duizenden biologen die het niet met Lysenko eens waren opsluiten of ter dood brengen.

David Zilberman (68) is hoogleraar Landbouw- en grondstoffeneconomie aan de Universiteit van Californie in Berkeley. Hij studeerde economie en statistiek aan de Universiteit van Tel Aviv en promoveerde in Berkeley op milieu-aspecten van dierlijke mest. Daarin stelde hij voor dat de verwerkende industrie wettelijk aansprakelijk zou moeten zijn voor milieuvervuiling in de landbouw.

Hij publiceerde onder meer over ggo's en biodiversiteit in India, over regulering van ggo's en ontwikkelde een plan om arme boeren en kwekers toegang te geven tot octrooien.

Naast ggo's heeft hij zich bezig gehouden met de economie van druppelirrigatie, van precisieboeren en van bestrijdingsmiddelen.

Zover is het gelukkig niet, maar je merkt wel dat - mede geïnspireerd door mensen als Michael Pollan* - een soort politieke correctheid is ontstaan, die een rationele discussie over het gebruik ervan in de weg staat. Dat is niet alleen nadelig voor landbouw en voedselvoorziening, maar ook voor het wetenschappelijk onderzoek.'

Hoezo? Er is toch nog voldoende geld voor genetisch onderzoek, ook bij planten.

'Dat vraag ik me af. Ik denk dat we als gevolg van die politiek correcte censuur minder kennis hebben van de erfelijkheid dan we hadden kunnen hebben. Om wetenschappelijk verder te komen, is het belangrijk om je inzichten in de praktijk te toetsen, niet alleen op proefvelden, maar ook in de praktijk van alledag. In Europa is dat nagenoeg onmogelijk en in de Verenigde Staten wordt het ook steeds lastiger. Wat het extra vervelend maakt is dat veel van die inzichten ook van belang zijn in de medi-

sche biologie. Vanouds is er een sterke link tussen botanie en medische biologie, dus een belemmering van botanische wetenschappen heeft op termijn ook gevolgen voor medische toepassingen. Dat maakt het extra dramatisch.'

Joost van Kasteren is journalist, gespecialiseerd in wetenschap, techniek en landbouw. Schrijft onder meer voor Trouw, NRC Handelsblad en De Ingenieur. Hoofdredacteur van Vork, een kwartaalblad over landbouw en voeding. Voorzitter van de Vereniging van Wetenschapsjournalistiek en -communicatie. Adviseur voor ministeries, bedrijven en organisaties.

Dit interview verscheen eerder in Vork, september 2015. www.vork.org

** Michael Pollan is een invloedrijk schrijver op het gebied van eten.*

Heinrich Campendonk,
Jong koppel, 1915.
Museum Thyssen-
Bornemisza, Madrid.
copyright: Médéric

Hoe misleid je een kunstexpert?

Noah Charney: Kunstvervalsing. Misleiding en masterminds van meestervervalsers (Terra, 2015)

▶ Johan Braeckman

In november 2007 werd Shaun Greenhalgh (°1961), een man die nog inwoonde bij zijn ouders in een huis in een verarmde buurt in de Engelse stad Bolton, veroordeeld tot vier jaar en acht maanden gevangenisstraf omdat hij talloze zelfgemaakte valse kunstwerken had verkocht. Ook zijn bejaarde vader en moeder kregen een straf voor hun betrokkenheid bij de kunstzwendel van hun zoon. In zeventien jaar tijd maakte Shaun Greenhalgh minstens honderdtwintig vervalsingen. Het merendeel daarvan werd authentiek verklaard door kunstexperts van universiteiten en van instituten zoals Christie's, Sotheby's en het British Museum.

Er zijn meerdere spectaculaire aspecten aan de Greenhalghs hun verhaal verbonden. Dat ze al die experts konden misleiden, is er een van, een ander is de onwaarschijnlijke diversiteit aan werken die Shaun produceerde. De meeste kunstvervalsers specialiseren zich in één kunstenaar, of een stijl of periode, maar Shaun Greenhalgh waagde zich aan nagenoeg alles. Uit goedkope munten

die hij smolt, maakte hij een prachtig zilveren dienblad, zogenaamd uit de Romeinse periode. Het werd gekocht door het British Museum. Maar evengoed creëerde hij beelden die zijn ouders verkochten alsof ze door Constantin Brancusi en Paul Gauguin waren gemaakt, evenals schilderijen van Otto Dix, L.S. Lowry, Thomas Moran en vele anderen. Zijn bekendste werk is een beeldje genaamd "Prinses van Amarna", dat omstreeks 1350 v.C. in Egypte zou zijn gesculpteerd. Shauns vader verkocht het voor 440.000 pond aan het Bolton Museum. Uiteindelijk liepen de Greenhalghs tegen de lamp omdat Shaun een fout maakte bij de creatie van een Assyrisch reliëf, dat uit het paleis van Sennacherib in Mesopotamië zou afkomstig zijn. Het door Shaun aangebrachte spijkerschrift bevatte enkele spellingsfouten, die opgemerkt werden door een assyrioloog van het British Museum.

Financiële en andere motivaties

Hoe kan het dat iemand als Shaun Greenhalgh jarenlang de kenners in het ootje nam? Het antwoord hierop bevat meerdere elementen. Noah Charney, een Amerikaanse kunsthistoricus

die eerder naam maakte met werken over het Lam Gods, Caravaggio en over kunstdiefstallen, schreef een boeiend boek over de praktijk en psychologie van kunstvervalsers. Hij bespreekt tientallen kunstenaars die op een bepaald ogenblik de stap zetten van het creëren van kunst in eigen naam, naar het namaken van kunst van beroemde kunstenaars. Het grote publiek neemt meestal aan dat de vervalsers het voor het geld doen. Er worden immers vaak bijzonder grote bedragen neergeteld voor kunstwerken, inclusief voor de vervalsingen. De Greenhalghs verdienden minstens 825.000 pond met Shauns namaakwerk. De Nederlandse kunstvervalser Han Van Meegeren (1889-1947), die onder meer

een 'Vermeer' aan Hermann Göring verkocht, werd al snel zo rijk dat hij zich een van de duurste huizen in Amsterdam kon permitteren. De Duitser Wolfgang Beltracchi (echte naam: Wolfgang Fischer) verdiende alleen al met één valse Heinrich Campendonk, die hij verkocht aan de acteur Steve Martin, 700.000 euro. Een 'Max Ernst' van Beltracchi haalde 1,8 miljoen euro, nadat het schilderij als authentiek was benoemd door Werner Spies, de grootste kenner van het werk van Ernst. Tientallen, misschien honderden andere werken van Beltracchi haalden eveneens hoge tot zeer hoge bedragen. Dus geld speelt ongetwijfeld in veel gevallen een belangrijke rol. Maar Charney analyseert meerdere andere motieven die een rol spelen.

Kunstenaars maken niet enkel vervalsingen voor het geld. Sommigen doen het om te tonen dat ze geniaal zijn, of in elk geval minstens even goed als diegene wiens werk ze nabootsen. Zo was het niet ongewoon dat renaissancekunstenaars kunstwerken uit de Romeinse periode namaakten en ze als dusdanig ook verkochten. Hun motieven bestonden deels uit geldbejag, maar tegelijkertijd vonden ze het ook niet erg dat hun bedrog achteraf uitkwam. Zo hadden ze bewezen evenwaardig te zijn aan de genieën uit de oudheid, in elk geval op technisch vlak. Een beroemd voorbeeld is een helaas verloren gegane, slapende cupido die Michelangelo maakte in 1496, toen hij nog jong en onbekend was. In plaats van zijn reputatie als eerlijke kunstenaar aan te tasten, hielp zijn succesvolle vervalsing zijn naam en faam te vergroten.

Soms speelt geld blijkbaar zelfs geen enkele rol, zoals kan blijken uit de bizarre geschiedenis van Mark Landis (°1955). Landis nam verschillende personaliteiten aan, onder meer die van een jezuïetenpater, "Father Arthur Scott". In die hoedanigheid schonk hij kunstwerken aan diverse musea, onder meer van

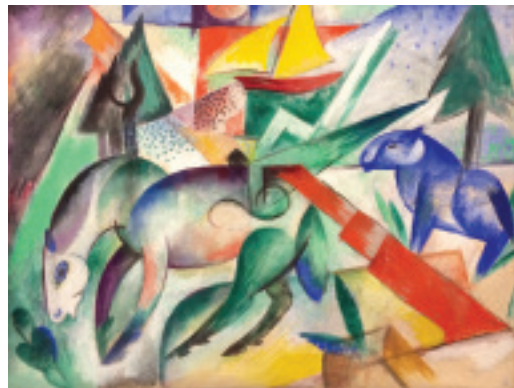
“Charneys boek is boeiend van begin tot eind en is leerzaam vanuit kunsthistorisch perspectief. Maar het illustreert vooral hoe ook verstandige mensen met bijzondere kennis relatief makkelijk te misleiden zijn, in het bijzonder op hun eigen domein.

de Amerikaanse impressionist Charles Courtney Curran en de Franse kunstenaars Paul Signac en Honoré Daumier. In werkelijkheid had Landis ze allemaal zelf geschilderd. Hij diste telkens een verhaaltje op, bijvoorbeeld dat een schilderij uit de collectie van zijn moeder kwam en dat hij het aan het museum gaf om haar nagedachtenis te eren. Na jaren vervalsingen aan musea te hebben geschonken, werd Landis ontmaskerd door Matthew Leininger, werkzaam aan het Cincinnati Art Museum. Leininger ontdekte dat "Father Brown" in verschillende staten meerdere schilderijen aan musea cadeau deed en vond dat verdacht. Uiteindelijk bleek dat Father Brown eigenlijk Mark Landis was,

van wie tientallen werken aan de muren van belangrijke musea hingen. Landis is nooit aangeklaagd, omdat het niet duidelijk is wat precies zijn misdaad is. Ook zijn motief is niet bekend, behalve misschien de genoegdoening dat zijn werk tussen dat van grote kunstenaars hangt en door honderdduizenden mensen wordt bewonderd.

De zoete wraak van de miskende kunstenaar

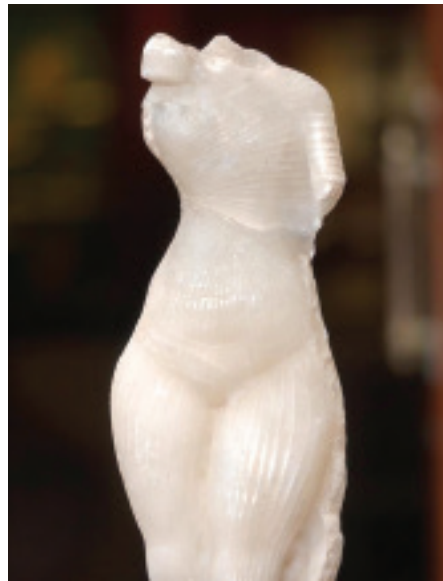
Charney bespreekt acht mogelijke redenen waarom kunstenaars vervalsingen maken. Geld is er één van, aantonen dat men even begaafd is als grote kunstenaars een andere. Verder worden

Heinrich Campendonk, Paarden bij een meer, 1915. Uit de permanente tentoonstelling van de Batliner collectie in De Albertina, Wenen.

De vervalste Heinrich Campendonk van Beltracchi, verkocht aan de acteur Steve Martin.

De meest bekende vervalsing van Shaun Greenhalgh, de Armana prinses.

vervalsingen gemaakt zodat men een soort trots kan ervaren, of uit wraak voor de roem, omwille van strikt criminele redenen, uit opportunisme of voor het machtsgevoel. De wraakreden komt blijkbaar vrij geregeld voor. Han Van Meegeren en Shaun Greenhalgh zijn twee goede voorbeelden: ze wilden allebei beroemd worden als kunstenaar, maar hun eigen werk werd door de kunstkenners genegeerd of de grond ingeboord. De wraak bestond er dan uiteraard uit om aan te tonen dat de zogenaamde kenners in werkelijkheid geen verstand van kunst hadden, aangezien ze niet eens in staat bleken om een werk uit pakweg de Oudheid of de zeventiende eeuw te onderscheiden van een twintigste-eeuwse vervalsing. Wellicht was het hun bedoeling om zichzelf te ontmaskeren nadat de onkunde van de zogenaamde experts was aangetoond, maar de kick van het vervalsen en het positieve financiële neveneffect weerhield hen ervan zichzelf te beschuldigen.

Experts en psychologische valkuilen

Natuurlijk is er heel wat meer aan de hand dan enkel de zogenaamde onkunde van de experts. Experts, per definitie, zijn uiteraard niet onwetend. Integendeel, ze weten net heel veel af van het onderwerp waarin ze zijn gespecialiseerd. Hoe komt het dan dat ze zo kwetsbaar blijken voor bedrog? Het grootste deel van Charneys boek bestaat uit de feitelijke weergave van

het leven en werk van tientallen vervalsers, maar her en der poogt hij ook uit te leggen waarom vervalsers succesvol zijn. Uiteraard moeten ze technisch voldoende onderlegd zijn. Iemand zonder talent voor schilderkunst zal er niet in slagen om een overtuigende Dürer of Modigliani te creëren. Ook de puur feitelijke aspecten van de vervalsing moeten kloppen. Een achttiende-eeuws werk kan niet geschilderd zijn met verf die toentertijd nog niet bestond. Meestal moeten kunstvervalsers ook historische documenten uit het niets vervaardigen die de herkomst van de kunstwerken aantonen, bijvoorbeeld een oude 'authentieke' brief waarin het kunstwerk ter sprake komt of een eerdere verkoopakte van het werk. Beltracchi bijvoorbeeld maakte zwart-witfoto's van zijn vrouw, die zich verkleedde als haar grootmoeder. Aan de muur achter de 'grootmoeder' hingen schilderijen van beroemde kunstenaars, in werkelijkheid kort daarvoor geschilderd door Beltracchi zelf. De schilderijen zouden tot de kunstcollectie van de grootvader van mevrouw Beltracchi behoren, Werner Jäger. Die foto's werden dan getoond aan galerijhouders, als garantie voor de echtheid van de werken. Op de achterkant van de werken bracht Beltracchi stempels aan, zoals "Sammlung Werner Jaeger" of "Galerie Flechtheim", verwijzend naar de bekende handelaar in modernistisch werk uit de Weimar-periode. Blijkbaar was dat voldoende om de kenners en galerijhouders te misleiden.

Experts, zo blijkt, zijn extra kwetsbaar om bedrogen te worden, net omdat ze experts zijn. Het is erg verleidelijk om een tot dan toe onbekende 'Vermeer' of 'Rafaël' als authentiek te verklaren. Het kan de kunstwetenschapper beroemd maken, als de 'ontdekker' van een nieuw meesterwerk, en een galerijhouder kan het rijkdom brengen. Een succesvolle vervalsing is niet enkel technisch onderlegd, maar heeft ook bijzondere psychologische talenten. Han Van Meegeren bijvoorbeeld wist dat de grootste kenner van zijn tijd van de zeventiende-eeuwse schilderkunst, Abraham Bredius, de theorie aanhing dat Vermeer in zijn vroege jaren verloren gegane religieuze werken schilderde, in de stijl van Caravaggio. Toen Van Meegeren een 'Vermeer' tevoorschijn toverde met een religieus thema, in de stijl van Caravaggio, was Bredius een vogel voor de kat.

Charneys boek is boeiend van begin tot eind en is leerzaam vanuit kunsthistorisch perspectief. Maar het illustreert vooral hoe ook verstandige mensen met bijzondere kennis relatief makkelijk te misleiden zijn, in het bijzonder op hun eigen domein. Daarvoor is enig technisch vernuft nodig, evenals in sommige gevallen wat acteertalent, maar bovenal moet de vervalsing in staat zijn een verhaal op te dissen dat aannemelijk klinkt en de psychologie van de expert op de juiste manier bespeelt. De rest volgt eigenlijk vanzelf.

Johan Braeckman

is docent wijsbegeerte aan de UGent en redactielid van Wonder en is gheen Wonder.

Maria Duval

(het vervolg)

Acht oktober 2016, 16.21u. Een nieuw bericht in mijn mailbox. Het mailadres van de afzender eindigt op @turner.com. Spam? Iets louche? Toch maar even openklikken. Of ik wil meewerken aan een onderzoek van CNN over Maria Duval. Een grap? Nee blijkt...

15 september 2007. 13.05 u Redactievergadering van Peeters & Pichal op Radio 1. Een redacteur legt een paginagrote advertentie op tafel en zegt: "Hier moeten we toch eens iets aan doen, dit kan toch niet, ken je dit?" Het is een advertentie uit een gratis zondagkrant van de zogenaamde Maria Duval, "een helderziende die u gratis helpt". Al vlug rijpt het idee dat we dit soort onzin moeten ontmaskeren en haar aan de tand moeten voelen. Bestaat ze wel echt en zo ja, kunnen we haar strikken voor een interview?

2 maanden later zitten we samen met de collega's van Koppen (Eén) in Parijs,

oog in oog met Maria Duval. Het pseudoniem van Carolina Maria Gambia. Een wat oudere Italiaanse dame die in Zuid-Frankrijk woont. We stellen schijnbaar onschuldige vragen, niet te scherp of te kritisch, want dan krijgen we toch geen antwoorden. Ja, zij is helderziend, nee ze spreekt geen Nederlands. Vreemd, want ze heeft heel wat 'klanten' in Vlaanderen en Nederland die ze in voortreffelijk Nederlands brieven schrijft. Ja, maar haar medewerkers in Nederland zijn goed opgeleid en ook een beetje helderziend...

Uit ons onderzoek blijkt dat ze al veel jaren bezig is met haar praktijken. Het systeem is : in de advertenties spreekt ze mensen aan die hulp zoeken en belooft ze gratis een oplossing. Wie het invulformulier invult en opstuurt naar een postbus in Essen, krijgt vlug een lange brief terug, met daarin een hele hoop lange volzinnen én de vraag om € 50 per post te sturen naar datzelfde adres in Essen.

Want ze heeft meer tijd nodig om een oplossing aan te reiken voor het probleem. Bij een volgend zending wordt gevraagd om nog eens € 50 te sturen om een talisman te krijgen. En na de talisman een boekje en na het boekje nog wat anders...

De lichtgelovige 'klant' zit in haar web en geraakt daar nog nauwelijks uit. We hebben mensen gesproken die in totaal € 2000 hadden betaald. Ouderen, lichtgelovigen, eenzamen,... Iemand zei ons achteraf: "Ze was een goeie vriendin geworden".

“De lichtgelovige ‘klant’ zit in haar web en geraakt daar nog nauwelijks uit.

Het merk Maria Duval bleek een goed geoliede machine te zijn, handig inspelend op de behoefte van de hulpzoekenden. Goed gevonden, handig uitgebuit, knap in elkaar gestoken. Het bedrijfje in Roosendaal (een buurgemeente van Essen, maar dan aan de Nederlandse kant van de grens) dat voor Nederland en Vlaanderen werkte heette Prolights Concept. Nadien werd dat Intarno en voordien was het Bodywell. Schimmige postorderbedrijfjes die de post behandelden onder de naam van Maria Duval. Misschien betaalden ze een vergoeding aan Maria Duval om haar naam te mogen gebruiken, een officiële link tussen de bedrijfjes en Maria Duval scheen er niet te bestaan. Naast de rechtstreekse inkomsten van de argeloze ‘klanten’ verdienden de bedrijfjes ook flink aan de doorverkoop van al die adressen én probeerden ze dezelfde argeloze klant ook met andere middelen te bedriegen. Gevraagd naar hun activiteiten hadden ze het mooie excuus dat ze belastingen betaalden zoals elk ander bedrijf. Politie en gerecht waren niet naar hen op zoek, want niemand durfde, wilde of kon klacht indienen. En voor een moeilijk bewijsbare oplichting van € 50 komt de politie natuurlijk niet in actie.

Niet alleen in Nederland bestond Maria Duval, ook in Portugal, Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië en vele andere landen was ze actief. Een belangrijke rol was weggelegd voor de firma Priority Mail in Stratford-upon-Avon. Vandaar werden de advertenties in Vlaanderen besteld. En via de baas van dat bedrijfje, de Fransman Gerard du Passage kwamen we in contact met de secretaris van Duval zelf. Jacques Mailland. Mailland zou gestorven zijn in een verkeersongeluk, du Passage woont nu in Thailand, genietend van zijn oude dag.

In 2008 kregen we van Skepp, onder impuls van de betreurde (pdw), de Zesde Vijs voor de ‘ontmaskering’ van Maria Duval.

De persaadacht deed ‘haar’ geen goed, ook in Nederland ging het bergaf. Kranten als De Telegraaf en de Leeuwarder Courant brachten ook de waarheid aan het licht. In de loop van de volgend jaren doofde de activiteit in Europa uit.

Dan wordt het stil rond Maria Duval, tot die bewuste mail van CNN Money. Duval werkt al die jaren met dezelfde metho-

des en met zeer groot succes verder in de USA. Tot het Amerikaans gerecht in 2014 dan toch in actie schiet in wat volgens CNN Money ‘een van de grootste oplichtingszaken in de wereld’ is. Wellicht een kleine overdrijving, zeker als je de omzet bekijkt, hoewel er sprake is van 200 miljoen dollar, maar misschien niet zo ver van de waarheid als je het aantal opgelichte mensen bekijkt. Letterlijk over de hele wereld was ze actief. Ooit had ze haar hoofdkwartier in Hong Kong. Sommige bronnen vermeldden een duistere zakenman uit Madrid als spin van het web.

CNN Money belooft ons in een wekelijkse aflevering op de site het hele verhaal uit de doeken te doen. Zie : <http://money.cnn.com/2016/02/24/news/psychic-maria-duval-chapter-one/>. Benieuwd of zij de hele hiërarchie én de structuur kunnen blootleggen, of het alleen houden bij wat wij indertijd deden: de oplichting ontmaskeren en eindigen met een interview met haar. Het enige wat we met zekerheid daarover weten is dat de CNN-journalisten onlangs twee dagen in Frankrijk zijn geweest...

Wie het Vlaamse luik van het onderzoek in 2007 nog eens wil herbeluisteren, kan hier terecht: <http://www.radio1.be/programmas/actueel/cnn-maakt-jacht-op-helderziende-maria-duval-dankzij-radio-1>

Jan Vanlangendonck is reporter en presentator op Radio 1. Hij won een Zesde Vijs met zijn radioreportage over Maria Duval uit 2007.

SKEPTICS IN THE PUB

ONDER HET MOTTO 'TOMELOOS DENKEN EN MATIG DRINKEN' ORGANISEERT SKEPP ELKE MAAND SKEPTICS IN THE PUB. KORTE LEZINGEN IN DE GROTE EN MINDER GROTE VLAAMSE STEDEN WAARBIJ KRITISCH DENKEN ÉN DE INTERACTIE TUSSEN SPREKER EN PUBLIEK CENTRAAL STAAN. **DE TOEGANG IS GRATIS.**

29
04

SEBASTIEN VALKENBERG
29 APRIL 2016, DE CORRIDOR, WETTEREN

Nederlandse filosoof-schrijver die in zijn columns, essays en lezingen graag terugrijpt naar het denkwerk van grote filosofen, het beste weerwerk tegen slordig redeneren en *fact free* filosofie.

31
05

JOHAN BRAECKMAN
31 MEI 2016, 'T GESPROKEN DAGBLAD, WETTEREN

Hoogleraar wijsbegeerte aan de UGent, oprichter van De Maakbare Mens, auteur van talloze artikels, opiniestukken en boeken, waarvan *De ongelovige Thomas heeft een punt* (2011) waarschijnlijk het bekendst is.

16
06

PEPIJN VAN ERP
JUNI 2016, DE AFKIKKER, GENT

Wiskundige van opleiding en sinds maart 2012 bestuurslid van de Nederlandse organisatie Skepsis. Redactielid van *kloptdatwel.nl* en Skepter.

DE DEUREN GAAN OPEN OM 20.00U,
DE LEZINGEN STARTEN OM 20.30U.
KIJK OP **SKEPP.BE** VOOR EVENTUELE AANPASSINGEN,
AANVULLINGEN ÉN EXTRA SESSIES.

